

آینده‌های بدیل پدیده سالمندی جمعیت در ایران با استفاده از تحلیل علی لایه‌ای

فرشاد رضوانی خالدي^۱، عبدالرحيم پدram^۲

تاریخ دریافت: ۹۸/۸/۷

تاریخ پذیرش: ۹۸/۹/۱

چکیده

با این که سالمندی جمعیت پدیده‌ای منحصر به ایران نیست، اما در بافت اجتماعی فرهنگی کشور به شیوه‌های گوناگونی نمایان شده است. از یک سو این پدیده به عنوان «سونامی سالمندی» که خود تهدیدی برای اقتصاد و رفاه اجتماعی کشور به شمار می‌آید، به تصویر کشیده شده است و از سوی دیگر در گفتمان‌های «سالمندی فعال» و «سالمندی موفق» با دیدی مثبت نگریسته می‌شود که در آن، سالمندان همچنان به ایفای نقش مهم خود در جامعه می‌پردازند. در مقاله حاضر تلاش شده است تا از روش تحلیل علی برای شناسایی آینده‌های بدیل پدیده سالمندی از طریق تشریح ایدئولوژی‌ها و استعاره‌های برجسته مرتبط با آن در کشور استفاده شود. همچنین نشان داده شده است که چگونه بازنمایی‌های فعلی سالمندی، شیوه‌های نگرش درباره این پدیده را آشکار می‌سازند: سالمندی به مثابه «ثروت» و یا سالمندی به مثابه «بار».

در این راستا ابتدا دیدگاه‌های رایج را پیش از تبیین دلالت‌های آنها در زمینه سیاست‌گذاری در سالمندی مرور کرده و در ادامه مفروضات و موضع‌گیری‌های جاری مرتبط با پدیده مذکور و نیز ایدئولوژی‌ها و استعاره‌های بنیادی را که بر آشکارترین لایه (لایه لیتانی) تحلیل علی لایه‌ای پدیده سالمندی ایران غلبه دارند، همراه با لایه‌های آشکار غالب سالمندی که برنامه‌های جاری در کشور را شکل می‌دهند، تحلیل و نقد شده‌اند و در نهایت «سالمندی به‌زیست» به عنوان لیتانی بدیل و «سرزندگی» به عنوان استعاره‌ای بدیل برای پدیده مذکور پیشنهاد شده و سیاست‌های توسعه‌ای مرتبط با سالمندی با هدف ایجاد چشم‌اندازی خاص تبیین شده است.

کلید واژه‌ها: سالمندی جمعیت، آینده پژوهی، تحلیل علی، آینده‌های بدیل

۱. دانشجوی دکتری مدیریت آینده پژوهی، دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی (نویسنده

مسئول) rezvanifp2@gmail.com

۲. دکترای آینده پژوهی و استادیار دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی

Abdurrahim.pedram@gmail.com

مقدمه

تصاویر آینده بسیار متنوع و گوناگون هستند و طیفی از تصاویر فردی تا جهانی، خوش‌بینانه تا بدبینانه، کوتاه‌مدت تا بلندمدت و... را دربرمی‌گیرند. مهمترین مسئله در تحلیل تصاویر آینده، اهمیت و جایگاه آنها در بروز تغییرات اجتماعی است و در واقع مهمترین بلوک‌های سازنده تغییرات اجتماعی در کنار ارزش‌ها هستند و به این علت مطالعه آنها حائز اهمیت است (طاهری دمنه، ۱۳۹۴). از طرفی تصاویر آینده برای یک آینده‌پژوه، شأنیت خاصی دارند چرا که تأثیر شگرفی بر آنچه به واقع آینده خواهد بود، می‌گذارند؛ بنابراین ما با تصمیم‌های خود یا می‌خواهیم آینده‌ای را مطرح کنیم که تصویر مثبت و مطلوب ما را پیروانند یا تلاش می‌کنیم از وقوع آینده منفی و ناخوشایند اجتناب کنیم (رابین^۱، ۲۰۱۳: ۴۰).

سالمندی جمعیت پدیده‌ای فراگیر در بسیاری از کشورهای جهان است؛ ضمن آنکه سرعت و شدت زیاد کاهش نرخ باروری در ایران با شیب تندتری از سایر کشورها مشاهده می‌شود. در ایران، در سال ۱۳۹۴ حدود ۱۰ درصد جمعیت بالای ۶۰ سال داشته‌اند و در ۳۵ سال آینده یعنی سال ۱۴۲۹، درصد سالخوردگی جمعیت ایران به ۳۳ درصد افزایش خواهد یافت (محمودی، ۱۳۹۵).

طبق آمارهای سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۲، کشور ایران یکی از سریع‌ترین کشورهای جهان در زمینه رشد سالمندی است و در سال ۲۰۵۰ میلادی^۲ جزو پیرترین کشورها شده و از میانگین جهانی، آسیا، امریکا، کانادا، آمریکای لاتین و حتی رژیم اشغالگر قدس هم پیرتر خواهد بود (علی محمدی، ۱۳۹۶).

ضمن آنکه نتایج گزارش‌های آماری سازمان ملل متحد، لزوم بررسی و آینده‌نگری حالت‌های محتمل و تصویرسازی از آینده‌های بدیل، همراه با پیش‌نگری فرصت‌ها و تهدیدهای مرتبط با چالش‌های سالمندی جمعیت را هشدار می‌دهد؛ چرا که یکی از موضوعات اصلی آینده‌پژوهی، شناسایی متغیرهای کلیدی تأثیرگذار بر آینده‌ها

است (صفرخانلو، ۱۳۹۶). بنابراین روند سالمندی در ایران آغاز شده و در صورتی که روند مذکور به همین شکل پیش برود، در حدود سال ۱۴۱۰ بین ۲۵ تا ۳۰ درصد جمعیت کشور در سنین ۵۰ سالگی و بالاتر قرار داشته و در کشورمان انفجار سالمندی رخ خواهد داد (کریمی‌متین، ۱۳۹۲). این انفجار که از آن با عنوان «سونامی نقره‌ای»^۱ نام برده شده است، ترکیب جمعیتی و ساختارهای اساسی جامعه را دگرگون کرده و تبعاتی پیش‌بینی ناپذیر برای ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی و از جمله بر منابع و سرمایه‌های مادی و معنوی کشور خواهد داشت.

نتایج بررسی‌ها نشان داده است که در کشور ما جمعیت بالای ۶۰ ساله تا ۳۶ سال آینده بیش از ۵ برابر خواهد شد. بنابراین کشور ما یک دوره بسیار فشرده از سالخوردگی جمعیت را پیش‌رو خواهد داشت (ضرغامی، ۱۳۹۴). علاوه بر این، جمهوری اسلامی ایران پس از تجربه گذر از تغییرات همه‌گیر شناسی بیماری‌ها، باید خود را برای مدیریت راهبردی «موج سالمندی» در چنددهه آینده آماده کند؛ از این رو است که انتخاب نقشه راه صحیح در برخورد با این پدیده جمعیتی به کشور کمک خواهد کرد تا از مشکلات احتمالی ناشی از آن به درستی عبور کند. طبق بررسی‌های محققین این تحقیق، تاکنون مطالعه‌ای در ایران به بررسی و تحلیل آینده‌های بدیل پدیده سالمندی جمعیت نپرداخته است و در این راستا پژوهش حاضر کوششی است در جهت شناسایی این که چگونه می‌توان از روش تحلیل علی^۳ و^۴ برای بررسی تصاویر آینده پدیده سالمندی جمعیت ایران و نیز ایجاد یک آینده بدیل ممکن برای سالمندان بهره برد؛ بنابراین هدف عمده پژوهش، بررسی تصاویر آینده

1. The Silver Tsunami

۲. در ادبیات لاتین، سنین سالمندی و اغلب بیشتر از ۶۰ سال را سن نقره (Silver) می‌نامند. در این مقاله سونامی نقره‌ای استعاره‌ای است که برای توصیف پیری جمعیت استفاده می‌شود که به انفجار سالمندی و غلبه گروه سنی سالمندان در جمعیت کشور اشاره می‌کند.

3. Causal Layered Analysis (CLA)

۴. در متون فارسی به «تحلیل لایه لایه‌ای علت‌ها» ترجمه شده است در حالی که به نظر می‌رسد «تحلیل علی لایه‌ای» صحیح تر باشد.

جمعیت سالمندی کشور بر اساس روش تحلیل علی لایه‌ای است و سوال اصلی تحقیق هم این است که چه تصاویر بدیلی از آینده بدیل پدیده سالمندی جمعیت ایران وجود دارد؟

مبانی نظری پژوهش

تعریف سالمندی

تعریف علمی واحدی از «سالمندی» دیده نمی‌شود و بسیاری آن را امری نسبی و بر اساس ویژگی‌های فردی، شخصیتی، اجتماعی و فرهنگی تعریف می‌کنند. با این حال «سن» ویژگی اصلی و متمایزکننده افراد است و دامنه تأثیرگذاری آن بر بسیاری از جنبه‌های زندگی فردی و اجتماعی قابل توجه است. دامنه انتخاب سن سالمندی یا پیری، متفاوت است. اما دو نقطه سنی ۶۰ یا ۶۵ سالگی به عنوان دوره ورود به پیری یا سن آستانه سالخوردگی، بیش از بقیه سنین مطرح است (ضرغامی، ۱۳۹۴). از طرفی، از آنجا که مطالعه سالمندی جمعیت، اغلب با نگرانی راجع به باری همراه است که بر نظام‌های بازنشستگی وارد می‌شود، این پدیده عموماً از طریق افزایش در سنین بازنشستگی که معمولاً ۶۵ سال است، مورد اندازه‌گیری قرار می‌گیرد (گاوریلو و هیولاین، ۲۰۰۳: ۳۲). واژه سالخوردگی از نظر آنکه بحث در سطح اجتماعی باشد یا فردی، معانی متفاوتی دارد. در سطح فردی، سالخوردگی تغییرات فیزیکی-روانشناختی است که با گذر زمان از تولد تا مرگ اتفاق می‌افتد. پس معنای سالخوردگی جمعیت، در ارتباط با تغییرات نسبت جوانان به سالمندان است و بر اساس یک شاخص جمعیتی، معمولاً اگر بیش از ۱۲ درصد کل جمعیت ۶۰ سال و بالاتر و یا بیش از ۱۰ درصد کل جمعیت ۶۵ سال و بالاتر باشد جمعیت سالمند تلقی می‌شود (کرمی‌متین، ۱۳۹۲).

سالمندی جمعیت

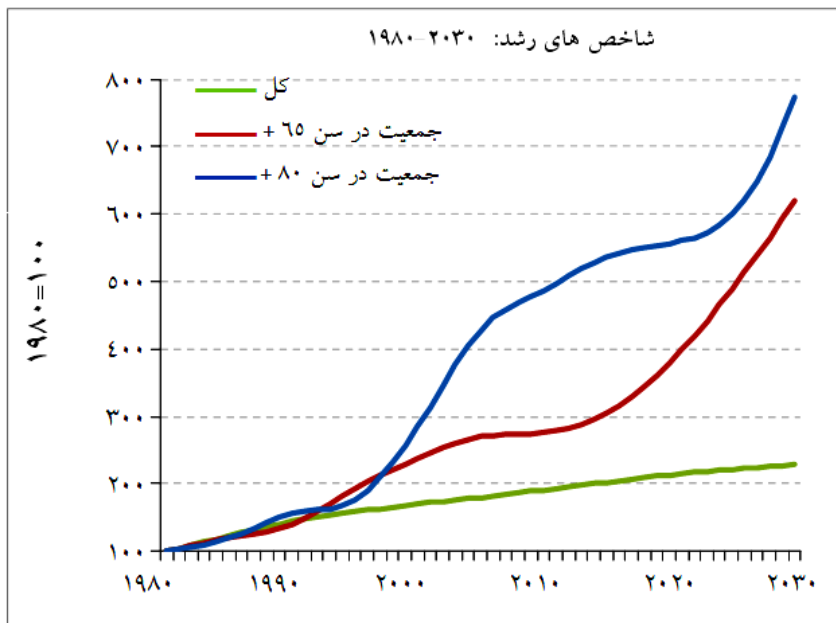
سالمندی جمعیت تحت تاثیر کاهش در باروری و بهبود شرایط بقا به وقوع می‌پیوندد که در طول دوره گذار جمعیت شناسی رخ می‌دهد (ملل متحد، ۲۰۱۷). سالمندی جمعیت به

1. Gavrillov and Heuveline
2. United Nations

فرآیندی اطلاق می‌شود که طی آن و در نتیجه گذار از سطوح بالای باروری و مرگ‌ومیر به سطوح پایین، سهم جمعیت جوان از کل جمعیت کاهش می‌یابد و در مقابل بر سهم جمعیت سالخورده (۶۰ ساله و بالاتر) افزوده خواهد شد (کینسلا و فیلیپس، ۲۰۰۵).

آمارهای مرتبط با جمعیت سالمندی

در آینده جمعیت سالمندان بالای ۶۵ سال ایران نیز افزایش چشمگیری خواهد داشت به طوری که براساس برآوردهای مؤسسه مطالعاتی یورومانی‌تور^۲ در فوریه ۲۰۱۱ انتظار می‌رود این جمعیت در فاصله سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۳۰ حدود ۱۲۵ درصد رشد داشته باشد و ایران نیز به جمع کشورهای سالخورده خواهد پیوست^۳. میزان رشد این شاخص به تفکیک گروه‌های سنی مختلف در نمودار صفحه بعد قابل مشاهده است.

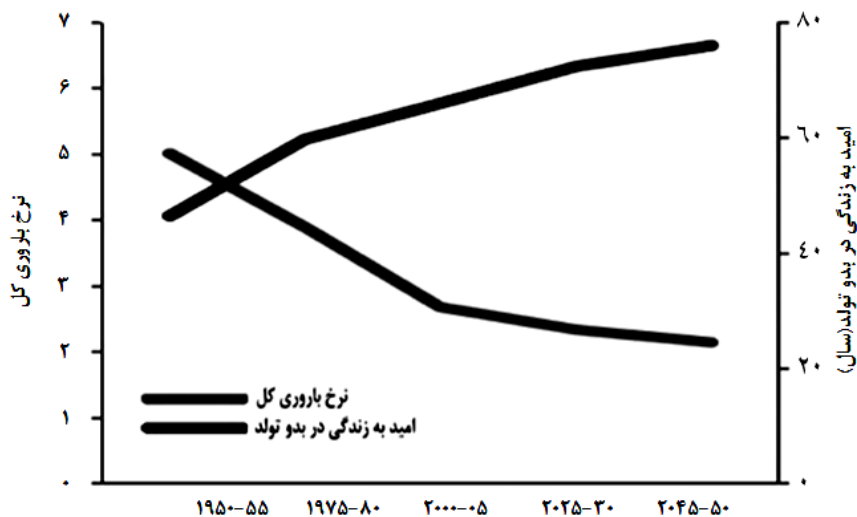

نمودار شماره ۱. میزان شاخص‌های رشد جمعیت ایران در گروه‌های سنی مختلف

منبع: گزارش یورومانی‌تور (فوریه ۲۰۱۱)

1. Kinsella & Phillips
2. Euromonitor International
3. Iran in 2030: The Future Demographic (February 2011)

نرخ رشد سریع جمعیت سالمندی در ایران، همچون روند جهانی بر اساس دو رویکرد جمعیت‌شناختی است: نرخ باروری کل^۱ و افزایش امید به زندگی^۳. این دو شاخص در بیشتر کشورهای جهان به سمت هم‌گرایی پیش می‌رود و نرخ باروری کل در نیم قرن اخیر در سطح جهانی تقریباً نصف شده است (دارابی، ۱۳۹۶). میانگین امید به زندگی در هنگام تولد مردان و زنان کشور بین سال‌های ۱۳۵۵ و ۱۳۹۰، افزایش یافته است به طوری که برای مردان از ۵۶ سال به ۷۲ سال و برای زنان از ۵۷ سال در سال ۱۳۵۵ به ۷۴/۶ در سال ۱۳۹۰ رشد داشته است (مشفق، ۱۳۸۹).

نمودار شماره ۲. نرخ باروری و امید به زندگی طی سال‌های ۱۹۵۰ تا ۲۰۵۰

(سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۱۲)

1. total fertility rate (TFR)

۲. نرخ باروری کل، میانگین تعداد فرزندان را که یک زن در طول دوران باروری خود (معمولاً از ۱۵ تا ۴۹ سال سن) به دنیا می‌آورد، نشان می‌دهد. این نرخ براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ در ایران رقمی برابر با ۲/۰۱ فرزند محاسبه شد. البته باید توجه داشت که این نرخ باروری نسبت به سرشماری سال‌های قبل، مقطعی و مربوط به تغییر ساختار جمعیتی (گشتاوری) متولدین دهه ۱۳۶۰ می‌باشد و از نظر نخبگان جمعیت‌شناسی به زودی از گردونه باروری خارج شده و این نرخ مجدداً به عقب برمی‌گردد.

3. Life expectancy

درعین حال، امید به زندگی در هنگام تولد به دلیل کاهش مرگ و میر کودکان، پیشرفت‌های پزشکی، رژیم غذایی بهتر و کیفیت زندگی بهتر افزایش می‌یابد. این به سالمندان کمک می‌کند که طولانی‌تر زندگی کنند (مانگ کیا، ۲۰۱۳).

پیشینه‌شناسی پژوهش

در این بخش، تمرکز بر ترسیم مضمون‌های مشترک در حیطه سالمندی خواهد بود که از طریق آینده‌پژوهی شناخته شده است. در بررسی تحقیقات انجام شده قبلی، سه مضمون کلیدی شناخته شده است:

نخست، کارهای آینده‌نگر به دلیل تنوع خود افراد سالمند، آینده‌های فراوانی را از سالمندی نشان می‌دهند (عنایت‌الله^۲، ۲۰۱۳) از یک سو، افراد سالمند از گروه‌های مختلف سنی (یا افرادی که در دوره‌های مختلف متولد شده‌اند مانند «کودکان بومر»^۳ و^۴ پس از جنگ) نیازها و آرمان‌های متفاوتی دارند. از سوی دیگر، گروه‌های مختلف قومی و فرهنگی به دلیل دسترسی متفاوت آنها به قدرت و منابع در ساختارهای اجتماعی گسترده‌تر، سالمندی متفاوتی را تجربه می‌کنند (بارتلت^۵، ۲۰۰۳). مضمون دوم کارهای آینده‌نگر، ایدئولوژی‌های بنیادین فرهنگی را تشریح کرده‌اند که تجربه‌های متفاوت سالمندی را شکل داده‌اند. برای مثال، دافارا^۶ (۲۰۰۳) معانی فرهنگی مختلف سالمندی را در مفاهیم غربی، هندو و یونانی چرخه زندگی بررسی می‌کند (جدول ۱). در نهایت، پژوهش‌های آینده‌نگر، این نکته را نقد می‌کنند که آینده‌های سالمندی مبتنی بر مفروضات امروز و درکی از سالمندی است که ممکن است در آینده مناسب نباشند.

1. Wong Kai
2. Inayatullah
3. Baby boomer

۴. کودک نسل انفجار به کودکی گفته می‌شود که در دوره انفجار جمعیت پس از جنگ جهانی دوم، یعنی در حد فاصل سال‌های ۱۹۴۶ و ۱۹۶۴ زاده شده باشد.

5. Bartlett
6. Daffara

جدول ۱. معانی فرهنگی مختلف سالمندی (دفا، ۲۰۰۳: ۴۸)

معنای سالمندی	دیدگاه فرهنگی
بی‌ثمری اقتصادی و دوران درماندگی	غربی
خدمات اجتماعی انسانی و رشد فرهنگی	هندو
بازنگری، تأمل و اصلاح	یونانی

دیدگاه‌های انتقادی در مورد سالمندی در دهه ۱۹۸۰ به مثابه چالشی برای مدل غالب زیست‌پزشکی در مطالعات سالمندی پدید آمدند که در آن سالمندان به عنوان افراد ضعیف و بیمار در نظر گرفته می‌شدند. چرا که محققان با بهره‌گیری از نظریه انتقادی با این مفهوم مواجه شده‌اند که سالمندی تنها تجربه‌ای جسمی و زیست‌شناختی نیست، بلکه ساختی سیاسی است که از روابط قدرت، ساختارهای اجتماعی و ایدئولوژی‌ها شکل گرفته است (تیو و همکاران^۱، ۲۰۰۶).

علاوه بر این، سیاست‌هایی که «سالمندی فعال» را از طریق مشارکت افراد مسن در جامعه و خدمات اجتماعی ترویج می‌دهند، منعکس‌کننده تصور مبنایی اقتصاددانان است که افراد سالمند باید به گونه‌ای فعال باشند تا بتوانند در جامعه ارزشمند محسوب شوند. چنین سیاست‌هایی به نوبه خود، به حاشیه رانده شدن افرادی است که با توجه به سلامت کم و یا درآمد ناچیز، قادر به انجام این کارها نیستند (مینکلر و هالستین^۲، ۲۰۰۸).

از سوی دیگر، رویکرد پسا ساختارگرایی نشان می‌دهد که چگونه سالمندی توسط زیرلایه‌های روابط قدرت، آرمان‌های فرهنگی و ایدئولوژی‌ها ساخته می‌شود. به عنوان مثال، تورنستام^۴ (۱۹۹۲) نشان می‌دهد که چگونه اسطوره‌های سالمندی، ایدئولوژی‌ها و جهان‌بینی‌های مختلف را در فرهنگ‌ها و جوامع مختلف بازتاب می‌دهد (جدول ۲).

1. Daffara
2. Teo et al
3. Minkler and Holstein
4. Tornstam

جدول ۲. اسطوره‌های سالمندی (تورنستام، ۱۹۹۲: ۳۱۹)

جهان بینی	اسطوره سالمندی	رویکرد فرهنگی
جهت‌گیری عملکرد جوامع سرمایه‌داری که بر بهره‌وری، کارایی و استقلال تمرکز می‌کنند.	پیری به مثابه بیچارگی	غرب
کهن‌سالی معادل خردمندی است.	پیری به مثابه منبع	عبری

در حالی که انتقادات بر ساختارهای اجتماعی و ایدئولوژی‌های شکل دهنده به ذهنیت‌های سالمندی متمرکز است، دیدگاه انسان‌گرایانه به دنبال بازنویسی عاملیت افراد سالمند از طریق بررسی تجربیات و معانی سالمندی است که اغلب در سیاست، رسانه‌ها یا گفت‌وگوهای عمومی به آن توجه نمی‌شود. به عنوان مثال، تورنستام (۱۹۹۷: ۱۴۳) نشان می‌دهد که افراد از طریق فرایند پیری^۱، تغییرات جهان خود را بر اساس نشان درک می‌کنند که به این ترتیب نگرش آنها از دید ماده‌گرایی و عمل‌گرایی به جهان، به نگرشی متعالی‌تر و ماورایی تغییر می‌کند که آن هم معمولاً با افزایش رضایت از زندگی همراه است.

عنایت‌الله (۲۰۱۳) استدلال می‌کند که سالمندی را می‌توان به‌عنوان «فرصتی برای بازاندیشی نهادهای کنونی، با پرسش از پارادایم‌های اساسی سلامت، زندگی و مرگ» نگاه کرد. به عنوان مثال مودی^۳ (۱۹۹۴) چهار سناریوی آینده سالمندی، نقد مفاهیم بنیادین سالمندی و دلالت‌های سیاستی آنها را مطرح می‌کند (جدول ۳).

جدول ۳. چهار سناریو برای یک جامعه سالمند (مودی، ۱۹۹۴)

سناریو	توصیف	معنای سالمندی	دلالت‌های سیاستی
امتداد ناخوشی	افزایش امید به زندگی به دلیل پیشرفت‌های پزشکی که البته به معنی دوره‌های طولانی‌تر بیماری است.	سالمندی به مثابه رنج طولانی بدون هدف	افزایش هزینه‌های مراقبت‌های بهداشتی و بار بر مراقبت‌کنندگان. آیا مرگ آسان یا کمک به خودکشی باید قانونی شود؟
فشرده‌سازی ناخوشی	افزایش امید به زندگی که بیماری را تا پیش از مرگ به تعویق می‌اندازد.	سالمندی به مثابه موفقیت یا پربراری	ارتقای زندگی سالم و فعال تا سن پیری
عمر طولانی	به طور قابل ملاحظه‌ای امید به زندگی افزایش یافته تا فرایندهای سالمندی به تعویق افتاده و در نهایت از بین رفته است.	سالمندی به مثابه یک بیماری که باید درمان شود.	تحقیقات بیشتری در زمینه درمان‌های ضد پیری انجام می‌شود.
بازبایی زندگی جهان	پذیرش پیری و مرگ به عنوان بخشی از زندگی	پیری به عنوان بخشی از چرخه زندگی پذیرفته می‌شود.	تمرکز بر مراقبت از پایان زندگی به عنوان مثال بیمارستان‌ها و مراقبت در خانه، به جای فناوری‌های پزشکی گران‌قیمت برای طولانی کردن زندگی

همچنین سازمان بهداشت جهانی همواره تلاش کرده تا نگاهی جهان شمول را در موضوع سالمندی مطرح و دولت‌ها را ترغیب کرده است تا در سیاست‌های خرد و کلان خود به آن توجه کنند. این سازمان در سال ۲۰۰۷ پروژه تعیین شهرهای دوستدار سالمند را در ۳۳ شهر از ۲۲ کشور دنیا به اجرا درآورده است. بر اساس رویکرد این سازمان، شهرهای دوستدار سالمند شامل آن دسته از فضاهای شهری می‌شوند که توزیع خدمات عمومی در آنها به گونه‌ای است که حداکثر تناسب با نیازها و محدودیت‌های افراد سالمند را دارند. بر اساس این تعریف، خدمات حمل و نقل، امور اداری، شبکه‌های مخابراتی و ارتباطات رسانه‌ای، ساخت و ساز اماکن و طراحی معماری شهری و خدمات فرهنگی و بهداشتی به شکلی ارائه می‌شود که سالمندان بدون وابستگی یا با دریافت حداقل کمک از دیگران، بتوانند از این امکانات بهره‌مند شوند. علاوه بر این، در چنین شهرهایی توجه به نیازهای افراد سالخورده به مثابه ضرورتی در شاخص‌های فرهنگی و تعاملات بین فردی، مدنظر قرار می‌گیرد (پلوفی، ۲۰۱۰: ۷۳۳-۷۳۹).

جمهوری اسلامی ایران به منظور تأمین نیازهای جمعیت رو به افزایش سالمندان، تمهیدات مختلفی در نظر گرفته است. مواردی چون مراکز نگهداری و توانبخشی سالمندان، کلینیک‌های تخصصی سالمندی، فرهنگسرای سالمندان و کانون جهانگردان در محلات مختلف شهرهای کشور را به‌عنوان بخشی از سیاست‌های اجتماعی حمایت از افراد سالمند می‌توان نام برد. این موضوع در کشورهایی مثل ایران که هویت افراد با محل زندگی پیوند داشته، اهمیت زیادی دارد. ضمن آنکه نتایج پژوهشی در کشور نشان می‌دهد که سطح رضایت از زندگی، سازگاری اجتماعی و خوش‌بینی سالمندان ساکن منزل بیشتر از سالمندان ساکن در سرای سالمندان است (ابراهیم‌پور، ۱۳۹۶).

همچنین علاوه بر ایجاد تسهیلات خاص سالمندی برای رفع نیازهای افراد مسن، راهنمای دسترسی بدون مانع را برای اماکن عمومی و محل‌های سکونت معرفی کرده است تا امکان دسترسی فراگیر برای گروه‌های سالمند و افراد دارای معلولیت که همچون سالمندان توانایی تحرک کمتری دارند، فراهم شود. البته در این زمینه پژوهش‌های کمی صورت گرفته است؛ از جمله در یک پژوهش وضعیت شهر مشهد در راستای شاخص‌های شهر دوستدار سالمند با تأکید بر شاخص‌های اجتماعی، ارتباطی، فرهنگی - تفریحی و بهداشتی - درمانی با استفاده از پرسشنامه استاندارد سازمان بهداشت جهانی را بررسی کرده و نتایج بیانگر آن بوده که تمامی شاخص‌های اجتماعی، فرهنگی و تفریحی در این شهر وضعیت نسبتاً مناسب و تقریباً مطابق استاندارد دارند، البته شاخص‌های بهداشتی درمانی تا حدودی با وضعیت ایده آل فاصله دارند (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۴).

مطالعه دیگری با هدف سنجش شاخص‌های جهانی شهر دوستدار سالمند در شهر تهران انجام شد و نتایج تحقیق بیانگر آن است که از میان شاخص‌های هشت‌گانه شهر دوستدار سالمند از جمله: فضاهای باز و ساختمانها، حمل و نقل، مسکن، مشارکت اجتماعی، تکریم سالمندان و مشمولیت اجتماعی، مشارکت شهروندی و استخدام سالمندان، امکانات ارتباطات و اطلاعات و خدمات سلامتی و محلی، عامل «حمل و نقل» در شهر تهران دارای وضعیت مطلوب‌تری برای سالمندان داشته و شاخص «مشارکت شهروندی» و «استخدام» و «مسکن» برای آنان بسیار نامناسب است (شرقی و همکاران، ۱۳۹۴).

علاوه بر این، مطالعه دیگری با هدف مقایسه دیدگاه سالمندان و مدیران نسبت به وضعیت شاخص‌های شهرهای دوستدار سالمند انجام شده است. در این مطالعه توصیفی-تحلیلی، دیدگاه ۳۷۹ سالمند و ۵۷ مدیر درباره شاخص‌های شهرهای دوستدار سالمند سازمان بهداشت جهانی (۲۰۱۳) مقایسه شده و نشان داده است که در ۱۳ شاخص از ۲۱ شاخص، اختلاف معنی‌داری بین دیدگاه سالمندان و مدیران وجود داشته است (ترقی و ایلامی، ۱۳۹۷). در حال حاضر، علاوه بر تهران، چندین شهر دیگر از جمله شیراز، کرمان، گرگان، گناباد و غیره، پیشگام اجرای طرح شهر دوستدار سالمند شده‌اند.

در نهایت، پژوهش‌های آینده‌نگر درباره پدیده سالمندی نشان می‌دهد که سالمندی پدیده‌ای ایستا یا بی‌زمان نیست، بلکه یکی از حالت‌های محتمل ادامه خواهد یافت تا به آینده تبدیل شود. این دستاورد به‌عنوان یک انتقاد مهم از سیاست‌های فعلی سالمندی است که اغلب مبتنی بر این فرضیه است که سالمندان فردا، شبیه سالمندان امروز هستند (لیند، ۲۰۰۳ و لیند و لاندبرگ، ۲۰۰۸ و شاو، ۲۰۰۲).

این بدان معنی است که فقدان قطعیت روند سیاسی اجتماعی آینده و نیازها و آرزوهای در حال رشد سالمندان، چالش‌های اصلی در تنظیم سیاست‌های سالمندی خواهد بود (لیند و لاندبرگ، ۲۰۰۸).

روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش در سنت پژوهش‌های کیفی انجام شده و پس از تحلیل علی پدیده سالمندی و لایه‌بندی آنها به گمانه‌زنی درباره آینده می‌پردازد و از منظر قلمرو موضوعی در حوزه مطالعات آینده پژوهی قرار می‌گیرد، ضمن آنکه از منظر گردآوری داده‌های تحقیق نیز قلمرو زمانی پژوهش از داده‌های نشر شده از سال ۱۳۸۸ تاکنون بوده است.

روش اصلی در این پژوهش تحلیل علی است، روش تحقیقاتی که کاربرد آن به‌معنای پیش‌بینی^۴ آینده نیست، بلکه به‌معنای خلق فضاهای متحول‌ساز برای ایجاد آینده‌های بدیل^۵

1. Lindh
2. Lindh and Lundberg
3. Shaw
4. Predicting
5. Alternative Futures

است و احتمالاً در توسعه‌ی یک سیاست مؤثرتر، عمیق‌تر، جامع‌تر و بلندمدت‌تر مفید است. این روش فضای جدیدی را برای خلق آینده‌های بدیل فراهم می‌کند که در آن نه تنها علل ظاهری، بلکه علل‌های بنیادین و عمیق مشکلات نیز مورد شناسایی و تحلیل قرار می‌گیرد. از منظر هدف، پژوهش حاضر از نوع پژوهش کاربردی و رویکرد تحقیق آمیخته است؛ داده‌های تحقیق با استفاده از ابزار مصاحبه جمع‌آوری شده‌اند و مشارکت‌کنندگان در پژوهش اساتید، مدیران و صاحب‌نظران حوزه آینده‌پژوهی و سالمندشناسی بوده‌اند.

به‌طور کلی تحلیل علی و یا به‌طور خلاصه CLA، چهار لایه از تحلیل را دربرمی‌گیرد: لایه لیتانی^۱، سطح مشکل، اتفاق، روند یا موضوع تحقیق در آینده‌پژوهی است و شامل روندهای کمی و مسائلی است که معمولاً با مقاصد سیاسی درباره آنها اغراق می‌شود و بسیار مورد توجه رسانه‌های خبری هستند. لایه دوم به علل اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و تاریخی مشکلات مطرح در سطح لیتانی می‌پردازد، این سطح با بررسی دقیق‌تر ریشه‌های مشکل، تبیینی قابل قبول از علل پیدایش آن عرضه می‌کند و وظایف دولت و دیگر بازیگران را در حل آن مشخص می‌کند. سومین لایه، با نگاهی عمیق‌تر به ساختارها و نیز جهان‌بینی‌های (گفتمانها) مشروعیت‌دهنده به ساختارها می‌نگرد. لایه‌ی چهارم تحلیل، سطح استعاره یا اسطوره است. در این سطح داستان‌های عمیق و الگوهای جمعی، یعنی ابعاد ناخودآگاه و اغلب احساسی مشکل، مسأله یا تناقض وجود دارند. این سطح یک تجربه‌ی سطح‌گریزی احساسی در مورد جهان‌بینی موردنظر فراهم می‌سازد (عنایت‌الله، ۲۰۱۳).

این مقاله ابتدا دیدگاه‌های رایج سالمندی را پیش از تبیین دلالت‌های آنها در زمینه سیاست‌گذاری در سالمندی مرور کرده و در ادامه مفروضات هنجاری و موضع‌گیری‌های جاری مربوط به این پدیده در ایران را تحلیل شده است، در واقع با استفاده از روش CLA، علل اجتماعی بنیادین، ایدئولوژی‌ها-جهان‌بینی‌ها و اسطوره‌ها - استعاره‌های عمیق‌تری را که بر لایه لیتانی پدیده سالمندی غلبه دارند، تشریح کرده و نیز لایه‌های آشکار غالب که برنامه‌های جاری سالمندی در ایران را شکل داده‌اند، تحلیل و تبیین شده است.

یافته‌های پژوهش

تغییرات باروری و مرگ‌ومیر و به تبع آن رشد جمعیت در دوره بعد از انقلاب اسلامی ایران تورم جوانی جمعیت را موجب شده که گذار میان‌سالی و سالخوردگی جمعیت در دهه‌های آینده را رقم خواهد زد و علیرغم توجه به شرایط فوق در چند سال اخیر، تا به حال یک سند جامع جمعیت که مورد توافق صاحب‌نظران جمعیتی، اقتصادی و سایر متخصصین مرتبط باشد تهیه نشده است. برای برون رفت از بحران‌های ارائه شده، بعضاً سیاست و راهکارهای شتاب زده از جمله طرح آتیه و یا حذف برنامه‌های تنظیم خانواده پیشنهاد شده است. خوشبختانه ابلاغ سیاست‌های کلی جمعیت کشور از سوی مقام معظم رهبری در ۳۰ اردیبهشت ماه سال ۱۳۹۳ زمینه و خط مشی کلی را برای تدوین سیاست‌های جامع جمعیتی در کشور فراهم نمود (عباسی شوازی، ۱۳۹۵).

همچنین مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۹۱، که بیشتر مفاد آن بر سیاست‌های تشویقی برای فرزندآوری و در نتیجه پیشگیری از بحرآن‌ها و چالش‌های ناشی از سالمند شدن جمعیت کشور در آینده معطوف است، طرح اثربخشی است که بر لزوم بازنگری وضع قوانین و مقررات حمایتی و تشویقی فرزندآوری به صورت پلکانی با رعایت سه معیار سن ازدواج، فاصله موالید و تعداد فرزندان تاکید دارد. «راهبرد کلان» این مصوبه جلوگیری از کاهش نرخ باروری کل و ارتقای آن متناسب با آموزه‌های اسلامی، اقتضائات راهبردی کشور، مطالعات جمعیت‌شناختی، آمایش و پایش مستمر جمعیتی است.

علاوه بر این «راهبردهای ملی» این مصوبه به فرهنگ سازی برای دستیابی به جمعیت مطلوب، اصلاح بینش و نگرش مسئولان و مردم، تدوین سیاست‌ها، برنامه‌ها، قوانین و مقررات حمایتی و تشویقی و نیز لغو سیاست‌ها، برنامه‌ها و قوانین و مقررات مشوق کاهش باروری، ایجاد و استقرار نظام مدیریت فرابخشی و جامع جمعیت کشور، آمایش مستمر جمعیتی کشور و تدوین سیاست‌های مهاجرتی به منظور جهت دهی به جابجایی‌های جمعیتی در سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی و اهتمام به ارتقاء کیفی جمعیت کشور اشاره دارد. در این راستا متناسب با هر یک از راهبردهای ملی، «اقدامات ملی» صورت

می‌گیرد که با هدف گفتمان سازی و ترویج فواید فرزندآوری و تبیین آثار منفی کاهش نرخ باروری با رعایت شرایط و مقتضیات راهبردی تدوین می‌شوند.

در زمینه سیاست‌گذاری‌های ایران مرتبط با حقوق سالمندی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: الف. بند ۷ سیاست‌های کلی جمعیت^۱ ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری که براساس بند یک اصل ۱۱۰ قانون اساسی تعیین شده است: «فرهنگ سازی برای احترام و تکریم سالمندان و ایجاد شرایط لازم برای تأمین سلامت و نگهداری آنان در خانواده و پیش‌بینی ساز و کار لازم برای بهره‌مندی از تجارب و توانمندی‌های سالمندان در عرصه‌های مناسب».

ب. بند ۱۵ سیاست‌های کلی خانواده^۲ ابلاغی مقام معظم رهبری: «اتخاذ روش‌های حمایتی و تشویقی مناسب برای تکریم سالمندان در خانواده و تقویت مراقبت‌های جسمی و روحی و عاطفی از آنان».

پ. بندهای ۱ تا ۳ سیاست‌های کلی سلامت^۳ ابلاغی مقام معظم رهبری.

ت. بند ۶ اصل اول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که اصل کرامت و ارزش والای انسان را مورد شناسایی قرار داده است.

ث. سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ جمهوری اسلامی ایران، یکی از ویژگی‌های جامعه ایرانی را در این افق «برخوردار از سلامت، رفاه، امنیت غذایی، تأمین اجتماعی، فرصت‌های برابر، توزیع مناسب درآمد، نهاد مستحکم خانواده، به دور از فقر، فساد، تبعیض و بهره‌مند از محیط زیست مطلوب» برمی‌شمارد.

ج. سند ملی سالمندان، که در مهر ماه ۱۳۹۸ رونمایی شد، می‌تواند به عنوان نخستین نقشه راه برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در عرصه سالمندی باشد و در واقع یک چارچوب استراتژیک برای اهداف، راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌های عملیاتی در جهت رسیدن به جامعه‌ای بهتر برای سالمندان و همه گروه‌های سنی است.

۱. برگرفته از پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری به نشانی: www.leader.ir/fa/time_line/12

۲. برگرفته از پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری به نشانی www.leader.ir/fa/content/16173

۳. برگرفته از پایگاه اینترنتی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای www.farsi.khamenei.ir

تحلیل و بررسی محتوای قوانین و رویکردهای موجود سالمندی در ایران، نشان می‌دهد که این متون با استفاده از نگرش غالب زیست‌شناختی و سن‌گرایانه تدوین شده‌اند. مفروضات سن‌گرایی مبنای شروط استخدام دولتی و حتی جذب هیأت علمی دانشگاه‌ها را تعیین می‌کند و کناره‌گیری از جریان اصلی فعالیت در جامعه در قالب بازنشستگی کارگران، کارمندان و حتی معلمان و استادان دانشگاه بر مبنای سن قانونی قرار دارد. در قانون تشکیل شورای ملی سالمندان نیز که در اردیبهشت ماه سال ۱۳۸۳ مصوب و ابلاغ شد، مبنای سالمندی «سن مشخص ۶۰ سال و بالاتر» و اهداف آن «ارائه خدمات رفاهی، بهداشتی، درمانی و توانبخشی به سالمندان» در نظر گرفته شده است. سیاست‌ها و خط‌مشی‌های مصرح در این قانون عبارت‌اند از:

- فراهم ساختن امکان تداوم حضور سالمند در جامعه؛
- تأکید بر حفظ موقعیت و جایگاه سالمند در خانواده؛
- تأمین حداقل نیازهای اساسی سالمندان نیازمند در کشور؛
- تأکید بر حفظ احترام شأن و حرمت سالمند؛
- فراهم ساختن امکان مشارکت مردم، انجمن‌ها و مؤسسات غیردولتی.

این سیاست‌ها، بسیار به سیاست‌های آینده بدیلی شباهت دارد که با لیتانی «برخورد سونامی نقره‌ای به ایران» و استعاره «سالمندی به مثابه بار» تحلیل و بررسی شد. در این رویکرد بدیل، سالمندان به عنوان اعضای غیرسازنده و کم‌توانی در نظر گرفته می‌شوند که به نسل‌های جوان برای مراقبت و حمایت مالی وابسته‌اند و با افزایش هزینه‌های بهداشتی، تأثیر مالی منفی بر اقتصاد جامعه می‌گذارند. مؤید این ادعا، کارکرد و وظایف شورای ملی سالمندان است که به طرح چنین برنامه‌هایی منحصر می‌شود: «مکلف شدن وزارت مسکن و شهرسازی برای کمک به تأمین مسکن سالمندان نیازمند فاقد مسکن و یا ارائه تمهیدات لازم برای تخصیص یارانه تعمیر و بازسازی مسکن آنها، تأمین امنیت غذایی سالمندان توسط وزارتخانه‌های جهاد کشاورزی، بازرگانی، بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، ارائه امکانات و تسهیلات مناسب برای ورزش دوران سالمندی توسط سازمان تربیت بدنی و تسهیل استفاده از برنامه‌های فرهنگی

و هنری با مساعدت وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی» که همگی از وظایف ذاتی دستگاه‌های یادشده و درحیطه پاسخگویی به نیازهای ابتدایی زندگی برای سالمندان قرار دارند.

به عنوان موردی دیگر، صدور کارت منزلت سالمندی در شهرداری تهران است که نشان احراز هویت سالمندی اشخاص قلمداد شده و مطابق آیین‌نامه مربوط خدمات فرهنگی، هنری، ورزشی و... را تنها در مراکز محل سکونت فرد برای دارندگان ارائه می‌کند. اتخاذ چنین رویکردی بدان معناست که استعاره قابل طرح در آن را می‌توان «سالمند به مثابه بار» دانست که در سطح علل اجتماعی، برنامه‌های تکریم و ارتقای منزلت را برای سالمندان و بازنشستگان امکان‌پذیر می‌سازد.

علاوه بر این، در متون پژوهشی نیز اغلب همین رویکرد مسلط است. برای مثال در پژوهشی که به مطالعه سالمندی در ایران ۱۴۱۰ پرداخته شده است، آینده سالمندی را هشدار برای نظام سلامت معرفی کرده و مسائل اصلی را «مراقبت‌های سلامت و هزینه‌ها» برشمرده‌اند و نیازهای متعالی‌تر روحی و روانی را اصلاً در نظر نگرفته‌اند (کرمی‌متین و همکاران، ۱۳۹۲).

با تحلیل محتوای این متون و در نظر گرفتن رواج اصطلاحاتی چون «با زن نشسته» که استعاره‌ای از بیکاری و بی‌ثمری دوران سالمندی و بازنشستگی است، می‌توان رویکرد فرهنگی را که این برنامه‌ها و سیاست‌ها از سالمندی در کشور بازتاب می‌دهند، مواجهه با «بی‌ثمری اقتصادی و دوران درماندگی» دانست همچنان‌که در جدول شماره ۲ نشان داده شد، «معنای غربی سالمندی» است و به طور مشخص با ارزش‌های جامعه ایران اسلامی که فرهنگ دینی در آن ریشه و نمود دارد، سازگار نیست. از طرف دیگر، توجه زمینه‌های مذهبی به نمادها، الگوها و استعاره‌های دینی که عموماً درونی و معنایی هستند و بر ارزش‌ها و آرمان‌های افراد تمرکز دارند، همچون «سالمند به مثابه برکت^۱» و «سالمند به مثابه پیامبر^۲» در

۱. قال رسول الله (ص): البرکة مع اکبرکم؛ برکت همراه بزرگ ترهای شماست. (جامع الأخبار، ج ۱، ص ۹۲)

۲. قال رسول الله (ص): الشیخ فی أهله کالتبی فی أمته؛ پیر در میان خانواده‌اش، مانند پیامبر در میان امت است. (جامع

الأخبار، ج ۱، ص ۹۲)

رویکردهای فعلی جایی ندارند. رویارویی با روندها و عوامل نوظهور از جمله فرسایش سرمایه اجتماعی، مرکزگریزی از هنجارهای رسمی، رشد زندگی مجردی، زنانه شدن سالمندی در کشور، افزایش جابه‌جایی‌های جمعیتی، بحران صندوق‌های بازنشستگی و مواردی از این قبیل^۱، نیز در سیاست‌های جاری سالمندی نادیده گرفته شده‌اند که در آینده‌ای نه‌چندان دور می‌توانند غافلگیری راهبردی در جامعه ایران رقم بزنند.

پس اگر می‌خواهیم آینده سالمندی در ایران، بر مبنای ارزش‌های دینی و بومی و متفاوت از اشکال غربی شکل بگیرد، طرح استعاره‌هایی درونی همچون «سالمندی به مثابه سرزندگی» که در آینده بدیل پیشنهادی این پژوهش مطرح گردید، برای جایگزینی استعاره‌های فعلی ضروری است. شناخت لایه‌های فرهنگی اجتماعی با بهره‌گیری از رویکرد تحلیل علی، دلالت‌هایی را برای سیاست‌گذاری‌های آینده‌نگر فراهم می‌سازد که برای طرح‌ریزی آینده‌ای مطلوب و هماهنگ با هنجارهای پذیرفته شده در نظام و تمدن اسلامی، سودمند است.

لایه‌های پدیده سالمندی جمعیت

تشریح آینده‌های غالب سالمندی: در این بخش، برای روشن‌تر کردن دو لیتانی غالب و درعین حال متضاد مرتبط با سالمندی در ایران، ایدئولوژی‌ها و استعاره‌های مبنایی تشریح می‌شوند که شکل‌دهنده رویکردهای سیاست‌های فعلی در حوزه سالمندی می‌باشند. جدول شماره ۴ تحلیل علی هر دو لیتانی را معرفی می‌کند که در ادامه مورد بحث قرار می‌گیرند.

جدول ۴. تحلیل علی پدیده سالمندی در ایران

ویژگی‌های لایه		لایه‌های تحلیل
برخورد سونامی نقره‌ای به ایران	سالمندی موفق برای ایران	لیتانی
ویژگی‌های جمعیتی کمتر نوآورانه و سازنده است تأثیر سالمندی جمعیت بر رقابت اقتصادی کاهش نیروی کار کاهش نوآوری، بهره‌وری و رشد اقتصادی افزایش وابستگی به سن افزایش وابستگی سالیانه به نسل‌های جوان برای مراقبت و حمایت مالی تأثیر مالی افزایش هزینه‌های بهداشتی و درمانی تضاد بین نسلی رقابت برای حقوق و منابع	ویژگی‌های جمعیتی سالم تر، با تحصیلات برتر، ثروتمند تر و مستقل تر کارکنان و کارگران بالغ و با تجربه رشد صنعت نقره‌ای ^۱ افزایش تقاضا برای محصولات و خدمات ابتکاری برای سالمندان اعتقاد به ارزش‌های خانوادگی قدرتمند انتقال ارزش‌های خانوادگی به نسل بعدی سالمندی فعال مشارکت بیشتر در فعالیت‌های اجتماعی	علل اجتماعی
عمل‌گرایی اقتصادی ایدئولوژی اشتراکی: اجماع بر تضاد	ضدیت با رفاه‌گرایی حفظ ارزش‌های خانواده سنتی	ایدئولوژی - جهان‌بینی
سن به مثابه بار	سن به مثابه ثروت	اسطوره - استعاره

لایه اول: «سالمندی موفق» برای ایران (لیتانی ۱)

در لیتانی سالمندی موفق برای ایران، افراد سالمند به‌عنوان «بزرگترهای شاد، سالم و فعال» معرفی می‌شوند که نه تنها زندگی مستقل را رهبری می‌کنند، بلکه به میزان قابل توجهی به مشارکت در اجتماع، جامعه و اقتصاد ادامه خواهند داد. در حقیقت، این رویکرد تأکید دارد که اشتباه است که بزرگترها را به عنوان یک بار تحمیلی برای جامعه بدانیم که این موضوع به دلایل زیر تبیین می‌شود:

1. Silver Industry

۲. صنعت نقره‌ای به صنایعی مربوط می‌شود که نیازها و ویژگی‌های خاص گروه سالمندان را تأمین می‌کند.

لایه دوم: علل اجتماعی

ویژگی‌های جمعیتی: سالمندان فردا در مقایسه با امروز «سالم‌تر، با تحصیلات برتر و ثروتمندتر» خواهند بود و از این رو تصور می‌شود که آنان از نظر اقتصادی سازنده باشند اگر چه میزان آن از امروز بیشتر نباشد. از این رو، جذب و حفظ کارکنان بالغ و باتجربه بطور فزاینده‌ای برای کارفرمایان به منظور حفظ مزیت رقابتی در یک اقتصاد تکامل یافته بحرانی خواهد شد.

رشد صنعت نقره‌ای: با توجه به افزایش تقاضا برای محصولات خلاقانه و خدمات مرتبط با سالمندان، یک جمعیت سالمند «فرصت جدید بازار» را برای ایران فراهم می‌کند. این موضوع به رشد و تقویت «صنعت نقره‌ای» به عنوان یک پیشران جدید اقتصادی کمک خواهد کرد.

اعتقاد به ارزش‌های خانوادگی قدرتمند: سالمندان به عنوان ذخایر ارزشمندی برای خانواده‌ها و اجتماع در نظر گرفته می‌شوند و با انتقال ارزش‌ها، حکمت و سنت‌های خانوادگی به نسل‌های بعدی نقش مهمی در تقویت روابط خانوادگی دارند.

سالمندی فعال: تصور می‌شود که سالمندان فردا زندگی مستقل و فعال را درون جامعه هدایت کرده و از این طریق به «سالمندی موفق» کمک کنند.

لایه سوم: ایدئولوژی - جهان‌بینی

عواملی که در لایه‌لای «سالمندی موفق» منعکس‌کننده ارزش‌های خانوادگی سنتی در ایران هستند، متمرکز بر افراد سالمندی است که زندگی مستقل تری داشته و بر خودکفایی اقتصادی یا اجتماعی آنها به منظور کاهش بار مسئولیت دولت تاکید می‌شود، به این جهت انتظار نمی‌رود افراد مذکور در آینده تنها از لحاظ درآمد و مراقبت‌های بهداشتی مستقل و متکی به خودشان باشند و باید مسئولیت شخصی بیشتری به خصوص در سبک زندگی سالم داشته باشند و از توانایی ادامه کار و امنیت مالی آنها اطمینان حاصل شود. همچنین بنیان سالمندی موفق تأکید مداوم بر «خانواده» است که به عنوان یک واحد اساسی جامعه لحاظ شده و به منزله خط مقدم پشتیبانی سالمندان لحاظ می‌شود. این نگرش مبتنی

بر خانواده، نه تنها سیاست‌های سالمندی کشور بلکه سایر سیاست‌های اجتماعی، جمعیتی و مراقبت‌های بهداشتی را نیز در برمی‌گیرد که در آنها اتکا به خود و حمایت خانواده مورد تشویق قرار می‌گیرند.

لایه چهارم: اسطوره - استعاره: سن به مثابه ثروت

استعاره اصلی «سن به مثابه ثروت» است که در آن افراد سالمند به عنوان دارندگان ثروت و خرد شناخته شده و می‌توانند آنها را به نسل‌های جوان تقدیم کنند؛ بنابراین ایدئولوژی «خانواده سنتی» تقویت می‌شود. در همین حال، با توجه به اینکه «سن» ثروت است، سالمندان آینده از نظر اقتصادی مستقل دیده می‌شوند.

لایه اول: «برخورد سونامی نقره‌ای» به ایران (لیتانی ۲)

از سوی دیگر مخالفان با مطرح کردن لیتانی «برخورد سونامی نقره‌ای به ایران» تأثیر منفی سالمندی را بر جامعه و اقتصاد برجسته می‌کنند، دلایل در نظر گرفته شده طرح پدیده سالمندی به عنوان «سونامی نقره‌ای» در زیر تبیین می‌گردد:

لایه دوم: علل اجتماعی

ویژگی‌های جمعیتی: پیش‌بینی می‌شود سالمندان آینده، کمتر مولد و نوآور باشند. افراد سالمند نه تنها دیرتر با فناوری‌های نوین منطبق می‌شوند، بلکه اغلب به علت بیماری از کار باز می‌مانند.

تأثیر سالمندی بر رقابت اقتصادی: از این منظر، جمعیت سالخورده نه تنها منجر به کاهش نیروی کار می‌شود، بلکه موجب کاهش نوآوری، بهره‌وری و رشد اقتصادی می‌شود. این موضوع به نوبه خود یک ماریپیچ رو به پایین را در رقابت اقتصادی آینده در ایران ایجاد می‌کند.

افزایش وابستگی: با کاهش نرخ باروری کل و افزایش امید به زندگی، نسبت حمایت سالمندان (یعنی تعداد افراد شاغل به کار ۲۰ تا ۶۴ ساله که از افراد سالخورده ۶۵ ساله و بالاتر حمایت می‌کنند) کاهش می‌یابد. این امر منجر به افزایش مالیات و بار اقتصادی بر

جمعیت در سن اشتغال می‌شود و نیز بار هزینه‌ای بزرگتری در زمینه مراقبت خانواده و اجتماع را به‌ویژه با توجه به کاهش اندازه خانواده خواهیم داشت.

تأثیر مالی سالمندی جمعیت: سالمندی جمعیت به معنای کاهش درآمد مالیاتی و همچنین افزایش هزینه‌های مراقبت‌های بهداشتی و درازمدت برای سالمندان است و بدین معنی است که دولت ممکن است در سایر زمینه‌ها مثل آموزش و توسعه زیرساخت‌های کشور نیاز به کاهش بودجه داشته باشد و به این ترتیب، چشم‌انداز رشد آینده ایران به خطر می‌افتد.

تضاد بین نسلی: یکی از مسائل عصر کنونی فاصله میان نسل جوان با سالمندان است. مخالفت افراد سالمند با نسل جدید به صورت بدبینی، تحقیر و گاه دشمنی است و مخالفت جوانان با سالمندان به صورت مقاومت در برابر امر و نهی آنهاست. همچنین کودکان نیز گاهی حس خوبی به پیری و دوران سالمندی نداشته و دوست ندارند پیر شوند. بچه‌های خردسال، سالخوردگان را افراد وابسته، ناسالم، غمگین، تنها و بی‌کار می‌دانند و دایره ارتباطی‌شان در حد پدربزرگ و مادربزرگ است. این ادراک از سالمندی عموماً ناشی از نگرشی است که درباره سالمندان به صورت ناخواسته ترویج می‌شود. ادراک یادشده معمولاً مانند بسیاری از مفاهیم دیگر از سال‌ها قبل و حتی در سنین کودکی شکل می‌گیرد و مفهومی کاملاً وابسته به فرهنگ، احساسات و ارزش‌های افراد است. از این‌رو تصورات کلیشه‌ای جامعه و نگرش به سالمندان می‌تواند بر زندگی آنان تأثیر گذارد. همچنان‌که پژوهشی در ایران نشان می‌دهد که در برخی کتاب‌های درسی تصاویر و مضامینی نامتناسب با سالمندی دیده می‌شود (افتخاری زهرا و همکاران، ۱۳۹۷).

لایه سوم: ایدئولوژی - جهان‌بینی

توضیحات بالا در واقع تشریح سالمندی به‌عنوان «سونامی نقره‌ای» است که نشان‌دهنده ایدئولوژی مربوط به رویکرد ثانویه به پدیده سالمندی است.

لایه چهارم: اسطوره - استعاره: سن به‌مثابه بار

استعاره مبنایی ایدئولوژی مذکور «سن به عنوان بار» است که در آن سالمندان به عنوان وبال و یک بار اقتصادی و سیاسی دیده می‌شوند که نه تنها چشم‌انداز رشد در ایران بلکه ثبات سیاسی آن را نیز تهدید می‌کنند.

به سوی آینده‌های بدیل سالمندی در ایران

بر اساس رویکردهای جاری سالمندی در ایران و تحلیل علی ایدئولوژی‌ها- جهان‌بینی‌ها و اسطوره‌ها - استعاره‌ها، یک «آینده بدیل» برای سالمندی پیشنهاد شده است (جدول ۵). البته به این معنی نیست که آینده‌های دیگری برای سالمندی وجود ندارد، بلکه هدف این است که جدا از موارد بالا، نگاه دیگری را درباره آینده‌های محتمل سالمندی بگشاییم، با تبیین این موضوع که چگونه یک آینده بدیل می‌تواند با گذر از سطوح مختلف تحلیل علی تصویرسازی شود؟

جدول ۵. آینده‌های بدیل برای سالمندی در ایران

ویژگی‌های لایه	لایه‌های تحلیل
سالمندی به‌زیست در ایران	لیتانی
سیستم آموزش: مسیرهای متعدد به سوی موفقیت بازسازی اقتصادی «صنعت نقره‌ای»، اتوماسیون بیشتر برای افزایش بهره‌وری، حذف سن بازنشستگی افزایش حمایت مالی از سالمندان شناسایی و حمایت از ساختارهای خانوادگی افزایش حضور سالمندان در شهر تسهیل و حمایت از گسترش تشکل‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن‌ها) فعال در حوزه سالمندی پژوهش عملی برای سیاست‌گذاری مبتنی بر شواهد	علل اجتماعی
برابری و تساوی حقوق: احترام به تفاوت‌ها عدالت: فرصت‌های برابر برای تمام سنین توانمندسازی: حمایت از افراد ناتوان و محروم حمایت از بنیان خانواده: شناخت ساختارهای خانوادگی مختلف و ترتیبات زندگی مشارکت اجتماعی: همکاری فعالانه در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌ها	ایدئولوژی - جهان‌بینی
پیری به مثابه «سرزندگی»	اسطوره - استعاره

آینده بدیل سالمندی در ایران

لایه اول: «سالمندی به زیست»^۱ در ایران (لیتانی ۳)

امروزه همه در این موضوع اتفاق نظر دارند که سالمندی به روش موفق، تنها مربوط به داشتن ژن‌های سالم یا دسترسی به منابع سالم نیست، بلکه به چگونگی تنظیم زندگی به طور فعال توسط افراد و رفتارهایشان بستگی دارد، به طوری که بتوان با آن بهزیستی را بهبود بخشیم (لیزلو، ۲۰۱۴). مفهوم بهزیستی که سرزندگی ذهنی یکی از ابعاد آن است، ساختار پیچیده‌ای دارد که به کارکرد تجربه عملکرد بهینه مربوط می‌شود (رایان، ۲۰۰۰). در واقع بهزیستی روان‌شناختی در برگیرنده سه بعد است: شادکامی و هدفمندی و سرزندگی (عرب زاده، ۱۳۹۶).

لیتانی «سالمندی به زیست» در ایران، وضعیتی است که سالمندان در آن به زندگی رضایت‌مندانه‌ای رهنمون می‌شوند. برای تحقق این امر، باید اکنون اقدام کنیم و سیاست‌هایمان را بازنگری کرده تا ببینیم چگونه می‌توان سالمندان آینده کشورمان را شادکام، هدفمند و سرزنده کنیم؟

لایه دوم: علل اجتماعی

نوع سیاست‌ها در این سناریو بر مبنای ایدئولوژی‌ها و جهان‌بینی شکل می‌گیرد که از استعاره «سن به مثابه سرزندگی» پشتیبانی می‌کند؛ بنابراین، با سیاست‌های فعلی که افراد سالمند را هدف قرار می‌دهند، نمی‌توان به میزان بالایی به سرزندگی در سالخوردگی رسید؛ ضمن آنکه سیاست‌های کلیدی پیشگام مرتبط با علل اجتماعی آینده بدیل سالمندی در ایران در بخش جمع‌بندی و نتیجه‌گیری مقاله بیان شده است.

لایه سوم: ایدئولوژی - جهان‌بینی

استعاره «سن به مثابه سرزندگی» اساس ایدئولوژی و جهان‌بینی‌ای است که بر پایه ایده برابری یا احترام به اهداف مختلف زندگی در بین انسان‌های مختلف و ایده عدالت قرار

1. Well-being future
2. Pachana, Laislaw
3. Deci, Ryan

دارد که فرصت‌هایی را برای خودشکوفایی فراهم می‌آورد تا صرف‌نظر از سابقه، انتخاب‌های شغلی یا سبک زندگی متفاوت آنها، منصفانه بین افراد توزیع شده و همزمان، توانخواهان حمایت شوند تا هرکس بتواند به کمال ظرفیت خود برسد.

لایه چهارم: اسطوره - استعاره: پیری به‌مثابه «سرزندگی»

در این استعاره بدیل به جای تمرکز بر ابعاد بیرونی سالمندی که در استعاره‌های «سن به‌مثابه ثروت» یا «سن به‌مثابه بار» ذکر شده است، پیشنهاد می‌شود تا به تفکر «سن به‌مثابه سرزندگی» بیاوریم که در آن تمرکز بر ابعاد درونی سالمندی است. منظور از سرزندگی ذهنی داشتن وضعیت مثبت، سرشار از انرژی و با نشاط بودن است و فرد سرزنده مملو از زندگی است که چنین حالتی در دوره سالمندی اهمیت فراوانی دارد (عرب زاده، ۱۳۹۶).

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

از طریق واکاوی ایدئولوژی‌ها و جهان‌بینی زیربنایی که ما را از سیاست‌های جاری سالمندی آگاه می‌سازند، آینده‌بدیلی از سالمندی در ایران پیشنهاد شده است که دیدگاه‌های غالب اندیشیدن به سالمندی به‌مثابه «ثروت» یا «بار» را به چالش می‌کشد؛ چراکه چنین استعاره‌هایی درباره پدیده مذکور به نوبه خود سیاست‌های مواجهه را شکل داده و به جای آن که متمرکز بر تغییر ارزش‌ها و آرمان‌های افراد شوند، بر جنبه‌های رفتار و نمودهای اجتماعی مانند یادگیری مادام‌العمر، اشتغال و استقلال مالی و... تمرکز دارند.

در این راستا، سیاست‌های رایج متمرکز بر ابعاد بیرونی سالمندی به چالش کشیده شدند (از جمله مسکن، بازنشستگی، دسترس‌پذیری، مراقبت‌های بهداشتی و سلامتی و ایجاد شغل) و در مقابل، دیدگاهی که کلیه سیاست‌هایی که بر ابعاد سالمندی (درونی و بیرونی) اثر می‌گذارند طرح شده است. بنابراین پیشنهاد و توصیه اقدام‌های سیاستی در این آینده‌بدیل که بر پایه لایه‌های مختلف تحلیل استوارند عبارتند از:

نظام آموزشی

سیستم آموزشی بایستی بازناندیشی و بازننگری شود تا مسیرهای بیشتری برای دانش آموزان با مهارت‌ها، توانایی‌ها و منافع متفاوت فراهم شود. درعین حال باید تعاملات بین جوانان و افراد سالمند افزایش یافته تا سالمندان بتوانند تجربیات خود را با جوانان به اشتراک گذاشته و جوانان درک بهتری از تصمیمات زندگی آینده خود داشته باشند (بارتلت، ۲۰۰۳).

بازسازی اقتصادی

به جای اینکه نیروی کار سالمند را به عنوان یک مشکل بدانیم، دولت باید فرصت لازم برای افزایش سطح بهره‌وری در اقتصاد را ایجاد کرده و همزمان بخش‌های جدید اقتصادی که سالمندان و نیازهای آنها را هدف‌گذاری می‌کند توسعه دهد. سن بازنشستگی نیز باید حذف شود تا افراد سالمند بتوانند تا زمانی که بخواهند کار کنند یا حتی کار دوم را شروع کنند (ریسمن، ۲۰۰۹).

حمایت مالی از سالمندان

خانواده به عنوان مرکز اصلی مراقبت و حمایت از افراد سالمند در جامعه محسوب می‌شود. دولت نیاز بودجه‌ای فزاینده‌ای در زمینه پرداخت مستمری یا ارائه مراقبت‌های بهداشتی درمانی و سایر خدمات حمایتی برای آنها دارد که معمولاً از طریق افزایش مالیات (به‌ویژه در گروه‌های با درآمد بالا) و یا استفاده از درآمد نفتی تأمین می‌شود.

انتقال سالمندان به شهر

در حال حاضر، بیش از نیمی از جمعیت جهان در شهرها زندگی می‌کنند و تعداد آنها رو به افزایش است. رشد جمعیت شهری در کشورهای در حال توسعه بیشتر است و پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۳۰ سه پنجم جمعیت جهان در این شهرها زندگی خواهند

1. Bartlett
2. Reisman

کرد (سازمان جهانی بهداشت، ۲۰۰۵). دولت‌ها در حال حاضر بر ساخت امکانات سالمندان در املاک حاشیه‌ای (نه مرکز) شهرهای مسکونی متمرکز شده‌اند. این موضوع مفروضات سن‌گرا را درباره «محل مناسب» سالمندان در جامعه تقویت می‌کند (وایلز^۱، ۲۰۰۵). تقریباً در ایران نیز چنین رویه‌ای وجود دارد. قیمت بالای زمین در مراکز شهرها، مراکز نگهداری از سالمندان را به حاشیه کشانده است. برای نمونه می‌توان آسایشگاه سالمندان کهریزک را نام برد که شعبه آن در جاده قدیم قم در مناطق حاشیه‌ای و به دور از مرکز شهر قرار دارد. با این حال، همان‌طور که سالمندان در جامعه به گروه بزرگ‌تری تبدیل می‌شوند، ممکن است چنین فرض‌های سن‌گرا تغییر کند. تسهیلات برای سالخوردگان مانند سرای سالمندان و فعالیت‌های تجاری و خدماتی برای پوشش نیازهای سالمندان می‌تواند در مرکز شهر واقع شود، این امر همچنین باعث تقویت بیشتر تعامل بین سالمندان و جوانان خواهد شد، از این رو، درک متقابل ترویج شده و کاربرد کلیشه‌های سن‌گرا را به چالش می‌کشد.

تسهیل رشد جامعه مدنی از جمله گروه‌های سالمندان

احتمالاً سالمندان آینده، تحصیلات بهتر و آگاهی سیاسی بیشتری خواهند داشت؛ بنابراین، ممکن است سازمان‌های مردم‌نهادی^۲ شکل گیرند که منافع سالخوردگان را نمایندگی کنند. هم‌زمان با اتخاذ روزافزون سبک‌های زندگی بدیل در آینده، احتمالاً سمن‌های فراوانی وجود خواهند داشت که منافع جوامع مختلف را نمایندگی کنند که در بین سالمندان نیز خواهند بود. این گروه‌های علاقه‌مند نه تنها اعضای سالمند، بلکه اعضای سنین مختلف را نیز شامل می‌شوند. دولت باید تشکیل چنین تشکلهای علاقه‌مندی را تسهیل کند؛ زیرا آنها نه تنها به دولت بازخوردی ارزشمند در تنظیم سیاست‌هایش ارائه می‌دهند، بلکه صدایی را نیز برای سالمندان فراهم می‌کنند (کوکا و برابیر^۳، ۲۰۱۰).

پژوهش عملی برای سیاست‌گذاری مبتنی بر شواهد

برای تدوین سیاست‌های سالمندی که مبتنی بر شواهد باشند، نه فقط درباره نیازهای فعلی سالمندان، بلکه در مورد آرمان‌های جوانان در رابطه با سالمندی، باید پژوهش‌های بیشتری انجام شود. این امر می‌تواند به صورت «یادگیری حین عمل»^۲ باشد که مسائل سالمندی، سناریوها و سیاست‌ها به‌عنوان بخشی از گفتمان بزرگ‌تر در میان ذی‌نفعان مختلف مانند دولت، رسانه‌ها، دانشگاه‌ها، جامعه مدنی و همچنین عموم مردم از جمله گروه‌های سالمند و جوانان طرح می‌شود. اسطوره‌های غالب در مورد سالمندی نیز می‌تواند مورد چالش قرار گیرد و افراد سالمند از طریق این فرآیند یادگیری توانمند شوند (بارتلت، ۲۰۰۳؛ براون، ۲۰۰۳؛ عنایت‌الله، ۲۰۰۳).

از این رو، در تجزیه و تحلیل آینده‌های سالمندی در ایران، بایستی همواره در حال پرسش از آینده جامعه، سیاست و اقتصاد کشور باشیم و از آنجا که آینده پدیده سالمندی در کشور انباشته از نااطمینانی (عدم قطعیت)^۳ در وجوه مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و غیره است، پایش مداوم وضعیت، تحلیل دقیق ابعاد و روند این پدیده به‌منظور آگاهی بخشی پیش‌دستانه به برنامه‌ریزان ارشد کشور، باید در اولویت اقدامات پژوهشی و پژوهش‌های آینده نظام سلامت و رفاه اجتماعی قرار گیرد.

1. Anticipatory Action Learning

۲. یادگیری حین عمل نوع چهارم آینده‌پژوهی است که سهیل عنایت‌الله مطرح می‌کند و در آن کلید و محور کار، توسعه تخمین‌های محتمل، ممکن و مرجح آینده بر اساس دسته‌بندی‌های ذی‌نفعان است. در این رویکرد آینده از طریق مشارکت عمیق ساخته می‌شود. در نتیجه آینده در اختیار کسانی قرار می‌گیرد که به آن علاقه‌مندند. از این گذشته، پیش‌بینی یا چشم‌انداز کامل و بی‌نقصی وجود ندارد. آینده به‌طور مستمر مورد بازنگری و پرسش قرار می‌گیرد. نه‌تنها محصول یا فرایند مورد پرسش قرار می‌گیرد، بلکه در مورد تصویر آینده نیز پرسش می‌شود (عنایت‌الله، ۲۰۰۳).

3. Uncertainty

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- ابراهیم پور، قدسیه (۱۳۹۶)، مقایسه رضایت از زندگی، سازگاری اجتماعی و خوش بینی در سالمندان ساکن منزل و سرای سالمندان، *روان‌شناسی پیری*، ۳ (۳)، ۲۱۹-۲۲۸.
- افتخاری، زهرا؛ نصرتی‌نژاد، فرهاد؛ صحاف، ربابه؛ زنجری، نسیم (۱۳۹۷)، تحلیل محتوای مفاهیم و تصاویر سالمندی از بعد جسمانی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران، *مجله سالمندی ایران*، ۱۳ (۲): ۱۵۴-۱۶۷.
- ترقی، زهره و ایلالی، احترام السادات (۱۳۹۷)، مقایسه نگرش سالمندان و مدیران نسبت به وضعیت شاخص‌های شهرهای دوستدار سالمند، *نشریه سالمند*، دوره ۱۳.
- دارابی، سعداله و ترابی، فاطمه (۱۳۹۶)، بررسی و مقایسه روند سال‌خوردگی جمعیت در کشورهای آسیایی و اروپایی طی سال‌های ۱۹۵۰ تا ۲۰۱۵، *مجله سالمندی ایران*.
- زرقانی، سیده‌ها؛ خوارزمی، امید‌علی؛ جوهری، لیلا (۱۳۹۴)، ارزیابی شاخص‌های شهر دوستدار سالمند در شهر مشهد با تاکید بر شاخص‌های فرهنگی اجتماعی، *مجله پژوهش‌های جغرافیایی انسانی*، زمستان ۱۳۹۳، دوره ۴۷، شماره ۴.
- شرقی، علی؛ ضرغامی، اسماعیل؛ صالحی کوسالاری، فرزانه؛ الفت، میلاد (۱۳۹۴)، سنجش وضعیت شاخص‌های جهانی شهر دوستدار سالمند در کلان‌شهر تهران (AFC)، *فصلنامه مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای*، آبان ماه ۱۳۹۵.
- صفر خانلو، هلیا و رضایی قهرودی، زهرا (۱۳۹۶)، تحولات جمعیت سالمندان در ایران و جهان، *نشریه آمار*، شماره ۲۵.
- ضرغامی، حسین (۱۳۹۴)، آینده سالخوردگی جمعیت ایران، مقاله رایج شده در *چهارمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت*؛ پیشرفت ایران گذشته، حال و آینده، تهران: مرکز همایش‌های کتابخانه ملی ایران، ۳۰ و ۳۱ اردیبهشت ماه ۱۳۹۴.
- طاهری دمنه، محسن (۱۳۹۴)، بررسی تحلیلی تصاویر آینده جامعه‌ی ایرانی در ذهن جوانان تحصیلکرده کشور بر اساس روش تحلیل لایه‌ای علی، *رساله برای دریافت درجه دکتری در آینده پژوهی*، دانشگاه تهران.
- عباسی شوازی، محمد جلال و حسینی چاوشی میمنت (۱۳۹۵)، ضرورت تدوین سیاست‌های جامع جمعیت. مسائل نوظهور جمعیتی ایران، *مجموعه مقالات سیاستی*، ۱۳۹۵.
- عرب زاده، مهدی (۱۳۹۶)، رابطه نیازهای اساسی روانشناختی با سرزندگی ذهنی در سالمندان، *نشریه سالمند*، تابستان ۱۳۹۶، شماره ۴۵.
- علی محمدی، قاسم؛ آزمند، محمدعلی؛ دل‌بازی اصل، مجتبی (۱۳۹۶)، تحلیل و ارزیابی نماگرهای جمعیت‌شناسی سالمندی در ایران، *فصلنامه مطالعات علوم اجتماعی*، دوره ۳، شماره ۱.

- کرمی متین، بهزاد؛ رضایی، ستار؛ علی نیا، سیروس؛ شاحمدی، فرامرز؛ کاظمی کربانی، علی (۱۳۹۲)، سالمندی در ایران ۱۴۱۰؛ هشداری برای نظام سلامت، *فصلنامه علمی پژوهشی طب و تزکیه*، تابستان ۱۳۹۲، دوره ۲۲، شماره ۲.
- محمودی، محمد جواد (۱۳۹۵)، سالخوردگی جمعیت: یک مسئله ی اجتماعی جمعیتی، *فصلنامه مطالعات راهبردی زنان*، پاییز ۱۳۹۵، شماره ۷۳.
- مشفق، محمود و میرزایی، محمد (۱۳۸۹)، انتقال سنی در ایران: تحولات سنی جمعیت و سیاست گذاری های اجتماعی جمعیتی، *فصلنامه جمعیت*، شماره ۷۱ و ۷۲.
- مهریار، هوشنگ؛ کاظمی پور، شهلا؛ مشفق، محمود؛ حق شناس، نادر (۱۳۸۸)، بررسی ابعاد سالخوردگی جمعیت و زمینه های اجتماعی، اقتصادی و جمعیتی آن در ایران: گفتگوی سیاستی، *مجله جمعیت و توسعه در ایران*، تهران: مرکز مطالعات و پژوهش های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه.

ب. منابع لاتین

- Bartlett, H. (2003). An ageing perspective. *foresight*, 5(6), 26-33.
- Browne, Bliss W. (2003). Liberating imagination about ageing. *foresight*, 5(6), 69-72.
- Daffara. (2003). City of the aged versus City of all ages. *foresight*, 5(6), 43-52.
- Deci EL, Ryan RM. (2000). The “What” and “Why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological inquiry*, 11(4).
- Gavrilov L. A., Heuveline P. (2003). **Ageing of Population**. In: Paul Demeny and Geoffrey McNicoll (Eds.), *The Encyclopedia of Population*. New York, Macmillan Reference USA.
- Harper, S, and Walport, M. (2016). **Future of an Ageing Population**. Government Office for Science. This publication is available from www.gov.uk/go-science.
- Inayatullah, S. (2013). Ageing: alternative futures and policy choices. *foresight*, 5(6), 8-17
- Kinsella, k., & p Phillips, D. (2005). Global Aging: The challenge of success. Population Reference Bureau, Washington. *population Bulletin*, Vol. 60, No. 1: 3-40.
- Kocka, J, and Kai B. (2010). Civil society and the elderly. In Helmut K. Anheier, Stefan Toepler, and Regina List (Eds.), *International Encyclopedia of Civil Society* (pp. 327-332). New York: Springer.
- Lindh, Th, and Urban Lu. (2008). Predicaments in the futures of ageing democracies. *Futures*, 40, 203-217.
- Lindh, Th. (2003). Demography as a forecasting tool. *Futures*, 35, 37-48.
- Minkler, M, and Martha B. Holstein. (2008). From civil rights to civic engagement? Concerns of two older critical gerontologists about a new social movement and what it portends. *Journal of Aging Studies*, 22, 196-204.
- Moody, Harry R. (1994). Four scenarios for an aging society. *The Hastings Centre Report*, 24(5), 32-35.
- Pachana N, Laislaw K. (2014). **The Oxford handbook of clinical geropsychology**. Oxford University Press.

- Plouffe L, Kalache A .(2010) .Towards global age friendly cities: determining urban features that promote active aging. *Journal of Urban Health*; 87(5):733-739.
- Reisman, David .(2009).Social policy in an ageing society: Age and health in Singapore.Northampton, Mass.: Edward Elgar.
- Rubin, A .(2013) .hidden, inconsistent, and influential: images of the future in changing times, *futures*, 45, pp.s38 – s44.
- Smith Sloan, K .(2018) .**AgingServices 2030 Scenarios**. Institute For Alternative Futures
- Teo, Peggy, Kalyani M, Leng L Th, and Angelique Ch .(2006) .**Ageing in Singapore: Service needs and the state**. London and New York: Routledge.
- Tornstam, L .(1992) .The quo vadis of gerontology: On the scientific paradigm of gerontology. *The Gerontologist*, 32(3), 318-326.
- Tornstam, L .(1997) .Gerotranscendence: The contemplative dimension of aging. *Journal of Ageing Studies*, 11(2), 143-154.
- United Nations, Department of Economic and social Affairs, Population Division (2017). **World Population Ageing 2017 - Highlights**, New York.The United Nations Publication.
- Wiles, Janine L .(2005) .**Home as a new site of care provision and consumption**.In Gavin J. Andrews, and David R. Phillips (Eds.), Ageing and place (pp.79–97). London: Routledge.
- Wong Kai W .(2013) .Futures of Ageing in Singapore *Journal of Futures Studies*, March 2013, 17(3): 81-102.
- World Health Organization(WHO) .(2017) .**World report on Ageing and Health**. WHO publications.
- World Health Organization(WHO) .(2007) .A billion voices: listening and responding to the health needs of slum dwellers and informal settlers in new urban setting. Geneva: World Health Organization.

